

'De schulden crisis is eigenlijk een beschavings crisis'

Relschoppers plunderen een juwelier in Birmingham (augustus 2011). © EPA

INTERVIEW - Werkelijke vrijheid betekent: vrij zijn van het najagen van begeerten en behoeftes, geen slaaf zijn van je driften. Dat zegt cultuurfilosoof Rob Riemen. De schulden crisis is volgens hem het gevolg van een perverse vorm van vrijheid.

'De schulden crisis beheerst de krantenkoppen. Maar al die aandacht voor de financieel-economische problemen is misplaatst. Want we hebben vandaag te maken met een veel dieper vraagstuk: een beschavings crisis. Zolang we dat niet onderkennen, lossen we ook de schulden crisis niet werkelijk op.'

Dat zegt cultuurfilosoof Rob Riemen, oprichter en directeur van het Nexus Instituut. Riemen kreeg veel aandacht met zijn boek 'De eeuwige terugkeer van het fascisme', waarin hij Geert Wilders en de PVV kenschetste als het prototype van hedendaags fascisme. Sindsdien ijvert de Partij voor de Vrijheid voor stopzetting van de overheidssubsidie aan het Nexus Instituut.

We hebben te maken met een beschavings crisis, zegt u. Hoezo?

"De beschavings crisis komt voort uit het gegeven dat de mens een wezen is met een dubbele natuur. Enerzijds heeft de mens een fysiek en aards bestaan. Hij heeft driften en instincten. De mens is een dier. Als hij zijn driften ongebreideld botviert, als hij het dier in zichzelf de teugels geeft, is de mens gewelddadig.

Maar de mens heeft ook een andere kant. Hij is een geestelijk wezen dat de wereld van de ideeën en de kracht van de verbeelding kent. De mens is in staat om de grote ideeën die het leven waardevol

maken, te kennen. Vrijheid, waarheid, goedheid, vriendschap, liefde, schoonheid, compassie, rechtvaardigheid, wijsheid.

De basis van elke beschaving en elke moraal is het besef dat de mens zijn identiteit ontleent aan wat hij moet en kan zijn, aan zijn potentie: drager van onvergankelijke waarden die een uitdrukking zijn van menselijke waardigheid en menselijke grootheid.

Maar het besef van de universele, geestelijke waarden zijn we in onze postmoderne, nihilistische samenleving verloren. De grote waarden zijn zonder betekenis geworden omdat alles gezien wordt als relatief en subjectief. Mijn waarheid en mijn gelijk zijn net zo goed als die van jou. Alles kan alles betekenen, en dus betekent het niets meer. Dat is het karakter van de huidige beschavingscrisis."

Wat is daarvan het gevolg?

"Beschaving is altijd maar een heel dun vernislaagje dat het gewelddadige beest in de mens bedekt. Op het moment dat we de absolute, geestelijke waarden vergeten, verdwijnt het laagje vernis en rest ons niets anders dan het najagen van onze driften.

Het verlies van waarden en cultuur kan uiteindelijk alleen maar leiden tot een eindeloze spiraal van geweld. Dat hebben we in de loop van de twintigste eeuw in zijn volledige en verschrikkelijke omvang ervaren. Maar geweld kan ook andere vormen aannemen, zoals roofoverval op het milieu of op de economie. De beschavingscrisis van vandaag ligt ten grondslag aan alle andere grote, actuele vraagstukken.

Van de milieu- en klimaatcrisis, als gevolg van overvloedig consumeren, tot aan de krediet- en economische crisis, als gevolg van het blind najagen van bonussen en financieel gewin. Ook de huidige schulden crisis is het gevolg van ongecontroleerde welvaarts groei, gefinancierd op kosten van de toekomst. Blind en ongecontroleerd najagen van begeerten is een vorm van geweld."

De beschavingscrisis is volgens Riemen een perverse uiting van een op zichzelf uiterst waardevol ideaal: vrijheid. Riemen: "In het midden van de negentiende eeuw zagen we in Europa en de rest van de westerse wereld de opkomst van de democratie. Eindelijk wist de samenleving zich te bevrijden van het juk van kerk, aristocratie, vorsten en feodale structuren.

De idee van de individuele vrijheid deed haar intrede in de westerse geschiedenis. Europa stond op de drempel van een vrije samenleving waarin grenzen konden worden geslecht, individuele vrijheid werd gerespecteerd en geestelijke waarden die de beschaving schragen, werden gecultiveerd. Er ontstond een democratische rechtstaat met instituties waarmee de vrijheid werd vormgegeven en gegarandeerd."

Maar wat ging er dan mis?

"Vrijheid komt met verantwoordelijkheid. Wie zegt: ik ben vrij, zegt ook: ik ben verantwoordelijk. Gelijktijdig met de opkomst van de individuele vrijheid ontstond een angst voor de verantwoordelijkheid die vrijheid met zich meebrengt. Werkelijke vrijheid is vrijheid van geest. Werkelijke vrijheid betekent: vrij zijn van het najagen van begeerten en behoeftes, geen slaaf zijn van je driften. Het betekent de overwinning van de fysieke, dierlijke kant van de dualistische mens.

Maar geestelijke vrijheid komt je niet zomaar aanwaaien. Het kost moeite en tijd, het vergt inspanning en studie, het vraagt verantwoordelijkheid. Dat schrikt af. En zo ontstaat angst voor de vrijheid en krijgt vrijheid voor we het weten een gemakkelijke vorm: een fysieke vrijheid."

De westerse cultuur is in diepste zin een gelijkheidscultuur, zegt Riemen. "In de joods-christelijke traditie enerzijds is elk mens in de ogen van God gelijk. In de seculiere traditie van het Europees humanisme anderzijds bestaat het gelijkheidsideaal in de idee dat de ware identiteit van de mens niet schuilt in wat hem van anderen onderscheidt (geld, macht, afkomst, geslacht, ras), maar juist in wat hem met de medemens verbindt.

De religieuze en humanistische tradities baseren het gelijkheidsideaal op absolute geestelijke waarden: mensen delen de grote ideeën zoals liefde en goedheid, en worden juist daardoor met elkaar verbonden. Maar in de moderne, nihilistische maatschappij is het gelijkheidsideaal geperverteerd tot de gedachte dat alles voor iedereen bereikbaar en toegankelijk moet zijn. Zo ontstaat de massamaatschappij waarin iedereen hetzelfde wil hebben als de ander."

In zo'n maatschappelijke omgeving zien we een voortdurende tendens naar het laagste punt, meent Riemen. "Alles wat moeilijk is - geestelijke ontwikkeling - wordt als antidemocratisch gekenmerkt omdat het niet direct en zonder inspanning bereikbaar en begrijpbaar is voor de massa. Geestelijke ontwikkeling vergt inspanning en is alleen daarom al verdacht. Zo wordt de gemaksmens geboren die zich gedraagt als een verwend kind dat zijn behoeftes en begeerten direct en zonder inspanning bevredigd wil zien.

Voor hem is vrijheid verworden tot het najagen van het gemakkelijke: zijn begeerten. In de massamaatschappij van vandaag heeft 'vrijheid' een materialistische vorm aangenomen. Vrijheid wordt vertaald als de vrijheid om te kopen, te consumeren en te genieten van de genoegens van het leven. Voor de hedendaagse gemaksmens moet het leven eenvoudig en overvloedig zijn."

Wat is het antwoord op de beschavingscrisis?

"Onderwijs en opvoeding zijn essentieel. Goed onderwijs richt zich op geestelijke vorming. Vanzelfsprekend hebben we ook technische en praktische kennis nodig, maar dat hoort niet het hart uit te maken van onderwijs. Dat hart moet bestaan uit de kunsten en de humaniora: taal, literatuur, filosofie en geschiedwetenschappen.

Die vakken leren je om vragen te stellen en open te staan voor mensen die anders zijn, anders denken en een andere culturele achtergrond hebben. Ze vormen de basis van een open, democratische en vrije samenleving en helpen om kritisch te kijken naar jezelf en de maatschappij, en om een tegenwicht te bieden aan plat consumentisme."

Dit is een bewerkte versie van een hoofdstuk uit het boek 'Weten is meer dan meten', door Tobias Reijngoud

(uitgeverij Lias, Hilversum. ISBN 978 90 8803 005 5; 160 blz. €18,95). Het boek wordt op donderdag 23 februari gepresenteerd tijdens een openbaar debat, dat van 16.00 tot 18.00 uur in het Dialogues House wordt georganiseerd, Foppingadreef 22, Amsterdam (aan de Zuidas).

www.dialogueshouse.nl